УДК 06.05:811

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА ЗА ДОДЕЛУ ПОВЕЉЕ „РАДОВАН КОШУТИЋ” ЗА НАЈБОЉУ СЛАВИСТИЧКУ КЊИГУ ОБЈАВЉЕНУ 2023. ГОДИНЕ

Предлажемо Одбору за доделу Повеље „Радован Кошутић” при Славистичком друштву Србије да се ово одликовање додели проф. др Људмили Поповић за научну монографију *Граматика интеракције у савременим словенским језицима.* Монографију је издало Славистичко друштво Србије 2023. године.

Монографија *Граматика интеракције у савременим словенским језицима* настала је као резултат дугогодишњег ауторкиног рада из области граматике словенских језика унутар Комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика и Аспектолошке комисије Међународног комитета слависта. Текстови су измењена и допуњена саопштења поднета на седницама наведених комисија, а онда касније и објављена. Монографија се састоји од четири велика поглавља којима претходи *Увод* (*Граматика интеракције: границе процеса*). У *Уводу* ауторка објашњава како разумева појам граматике интеракције: „процес узајамног прожимања граматичких категорија и функција њихових елемената”, због чега долази до потискивања „одређених граматичких значења услед утицаја грамема које блокирају њихову реализацију”, или пак до екстензије „појединих граматичких значења као последици утицаја других грамема” (7). Овде се даје и објашњење многих термина који ће бити коришћени у наредним поглављима. Прати се лингвистичко интересовање за граматикализацију – стицање граматичког значења од стране речи која је пре тога била аутономна, односно прелазак језичког елемента из лексичке категорије у граматичку, али такође и процес у коме језички елемент увећава свој степен граматичности. Истиче се да граматикализација није један процес већ скуп узајамно повезаних процеса који се одвијају на различитим нивоима језичког система – семантичком, морфосинтаксичком, фонетском и сл., те да се граматика интеракције може посматрати кроз низ промена које се дешавају на тим нивоима дијахронијски и синхронијски. Све ово повлачи за собом и промене у језичкој слици света, јер долази до померања с лексичке и творбене периферије језичког система ка граматичком језгру.

У првом поглављу (*Интеракција граматичких категорија*) налазе се четири студије (о узајамном утицају глаголских категорија на примеру украјинског и српског језика; о перфективном презенту у украјинском у поређењу са другим словенским језицима; о узајамном утицају категорија дијатезе и модалности у српском и другим словенским језицима на примеру глагола *требати*) којима Љ. Поповић отвара бројна проблемска питања

граматике интеракције. На примеру контрастивне анализе узајамног утицаја глаголских категорија у украјинском и српском језику, модализације развоја дискурсивних значења код перфективног презента у украјинском језику, узајамног утицаја дијатезе и модалности у српском и другим словенским језицима осветљавају се узроци и последице процеса обухваћених појмом *граматика интеракције*.

Указује се на то да перфективни презент функционише и у севернословенским језицима – и то када се тај облик употребљава у таксисним конструкцијама, у функцији перформатива или са циљем исказивања проспективног аспектуалног значења.

Унутар теорије о хијерархијској условљености граматичких категорија В. Храковског разматра се утицај модалности на дијатезу у случају потенцијалног и прескриптивног пасива у српском језику. Повод за анализу била је вишезначност српског глагола *требати* који може имати деонтичко и нецеситивно значење. Приликом анализе употребе глагола *требати* у деонтичком значењу одговара се на питање о разлозима његове безличне и личне употребе.

Друго поглавље (*Аспектуално-темпорално поље перфектности у словенским језицима из угла граматичких иновација*) такође чине три студије: о посесивној резултативној дијатези у српском и другим словенским језицима, о перформативном перфекту у украјинском и другим словенским језицима, о перфекатским значењима апсолутног герунда у српском у поређењу са источнословенским „новим перфектом".

Ауторка указује на то да у појединим словенским језицима, попут српског и украјинског, развој субјекатске конструкције посесивне резултативне дијатезе представља новину. У питању су конструкције *имати* + глаголски придев трпни, којима се исказује резултат претходно обављене радње.

У контексту функционалне теорије просторне локализације Љ. Поповић разматра семантичка обележја перфекта као апсолутног и релативног временског облика у словенским језицима. Издваја се посебна врста перфекта који функционише у словенским перформативним исказима – перформативни перфект. Овај облик семантички је близак перфекту недавне прошлости, јер се приликом његове употребе, временске зоне референтне ситуације и вербализације исказа о њој преклапају.

У студији о српским конструкцијама с облицима глаголског прилога, ауторка констатује да је током процеса трансформације српског перфекта у прошло време, индеклинабилни партиципски облик могао да обавља неке функције перфекта, али је такав његов могући процес граматикализације заустављен због очувања копулативног глагола у облику српског перфекта.

Реинтерпретација граматичких архаизама је назив трећег поглавља у коме се ауторка бави: плусквамперфектом у савременом украјинском у поређењу са другим словенским језицима, пасивом плусквамперфекта у српском

и другим словенским језицима, евиденцијалним функцијама српских прошлих времена и контрафактивним дебитивним конструкцијама у словенским језицима. Ауторку интересују промене до којих долази код граматичких облика који су временом потиснути на периферију језичког система. Показује како се код украјинског плусквамперфекта, након губљења таксисне функције, развијају различита темпоративна и дискурсивна значења.

Граматичкој периферији припадају контрафактивне дебитивне конструкције, као што је српска *било је мислити на време*. Ауторка показује како контрафактивна дебитивност таквих конструкција представља резултат синтаксичке реинтерпретације глагола *бити*, који у комбинацији са инфинитивом задобија модално значење. Поређење српских примера са сличним пољским и украјинским показује да је реч о посебној пансловенској конструкцији, временом потиснутој на периферију граматичких система.

Посебно је занимљиво истраживање евиденцијалних функција аориста, крњег перфекта и имперфекта у српском језику, где се још једном потврђује да функционална редукција темпоралне парадигме (неодређено прошло време преузима функције које су раније вршили наведени глаголски облици), доводи до развоја у њиховој семантици евиденцијалних функција.

На грађи различитих словенских језика семантика плусквамперфекта се у монографији детаљно разматра, укључујући и његову заступљеност у савременим словенским језицима, а анализирају се осим темпоралних и друге функције тог облика. Посебна пажња скреће се на облике пасивне дијатезе који су описани као плусквaперфекат у граматикама појединих словенских језика или се могу изједначити с тим обликом.

У четвртом поглављу под називом *Синтаксичка реанализа* под лупом истраживача су експектативне секвентне конструкције у словенским језицима, експлетивна негација у конструкцијама с везником ПОКА и његовим аналогом у српском и презумптивне конструкције у савременом српском језику, а у центру пажње су процеси који воде ширењу граматичких функција појединих грамема. Рецимо, српски потенцијал I може задобити значење појединачне остварене радње у тзв. експектативним секвентним конструкцијама (указује на то да ли финална ситуација испуњава говорникова очекивања у вези с развојем ситуације), док му у осталим словенским језицима претежно одговарају напоредносложене реченице.

Експлетивна негација у конструкцијама с везником ПОКА (*пока не*) у руском језику и његовим аналогном ДОК (*док не*) у српском језику представља се као прелазна појава између афирмативности и негације. Притом се везници *пока не* и *док не* третирају као посебан тип везника који указује на постериорност уз обавезно прекидање зависне ситуације настанком главне, а негација се не посматра као експлетивна, већ као обавезни део самог везника.

Презумптивне конструкције у савременом српском језику представљене су као резултат синтаксичке реинтерпретације модалног глагола *хтети* у

конструкцији са инфинитивом глагола *бити* (*биће да смо закаснили*). Временом су дате конструкције постале бипропозитивне, пошто облик будућег времена глагола *бити* има асумптивну семантику, а други део (*л*-партицип) – асертивну. Примери из српског језика разматрају се у поређењу са другим словенским језицима, па и неким несловенским. Повлачи се паралела између ове српске и бугарске конструкције *ще (да)* + перфекат/презент/плусквамперфекат.

Монографија је опремљена индексом појмова и индексом аутора. Истраживање је вршено на широком словенском корпусу који укључује податке скоро свих савремених словенских језика. Студије су написане на српском, руском и украјинском језику.

Научни стил Људмиле Поповић одликује изузетна аналитичност, темељност и поузданост у извођењу закључака. Свака студија даје широк увид и у литературу о теми (како славистичку, тако и општелингвистичку), при чему је очигледна ауторкина изузетна обавештеност о модерним лингвистичким токовима.

Сматрамо да ова монографија Људмиле Поповић заслужује да буде награђена повељом Славистичког друштва Србије јер представља значајан допринос домаћој лингвистици и славистици. У питању је модерно лингвистичко истраживање које у фокус ставља значајна и актуелна питања граматике интеракције и граматикализације. Ширина ауторкиног увида у податке бројних словенских језика такође несумњиво говори у прилог нашег предлога.

Проф. др Марија Стефановић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
mstefanovic@ff.uns.ac.rs

Проф. др Милена Ивановић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
ivanovic.milena@gmail.com
Филолошки факултет Универзитета у Београду